

ВІДЕНСЬКИЙ КОНГРЕС І ЙОГО ВПЛИВ НА ПОЛІТИЧНУ КАРТУ ЄВРОПИ

Гринчук Богдана,

здобувачка вищої освіти першого рівня
історичного факультету
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

Науковий керівник: **Григорук Наталія,**

кандидат історичних наук, доцент
кафедра всесвітньої історії та релігієзнавства
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

Кінець XVIII – початок XIX ст. став одним із найбурхливіших періодів в історії Європи. Революції, війни за територіальний поділ, економічні та династичні конфлікти охопили континент, спричинивши масштабні зрушення. Перебування Європи у стані нестабільності призвело до необхідності скликання Віденського конгресу.

Однією з ключових передумов до цього стало зростання впливу Російської імперії на Балтійські країни. Великобританія, занепокоєна геополітичними амбіціями Росії, була змушена вжити заходів для стримування її діяння в Східній Європі, а Пруссія та Англія навіть розглядали можливість воєнного конфлікту з Російською імперією. Ще одним визначним фактором була Французька революція 1789–1799 рр. Вона докорінно змінила політичний лад Франції, перетворивши її на республіку. Реакція інших європейських держав на ці події була швидкою: для протидії революційним тенденціям була створена антифранцузька коаліція. До неї увійшли такі держави, як Англія, Голландія, Іспанія, Австрія, Пруссія, Росія, а також Сардинське та Неаполітанське королівства [1].

Однак найбільш значущою подією стала поява на політичній арені Наполеона Бонапарта. Його прихід до влади поклав початок серії наполеонівських війн, що тривали з 1796 по 1815 р., результатом яких стало руйнування європейського порядку, численні територіальні зміни та виснаження ресурсів багатьох країн. Завершення наполеонівських війн створило нагальну потребу у встановленні нового міжнародного порядку. Першим кроком у цьому напрямку стало укладення Паризького мирного договору. Поміркованість умов цієї угоди пояснювалася кількома чинниками. По-перше, союзники прагнули довести, що їхня боротьба була спрямована не проти французької держави, а проти експансіоністської

політики Наполеона. По-друге, вони розуміли, суверенна Франція необхідна для підтримки рівноваги сил у Європі.

Крах наполеонівської системи поставив перед союзниками питання про створення нових правил міжнародних відносин. Колишня Вестфальська система, що забезпечувала баланс сил шляхом боротьби між європейськими державами, була остаточно зруйнована Наполеоном. Його політичний порядок, що базувався на домінуванні Франції, також не міг бути відновлений після його поразки у 1812–1814 рр. Усе це створило передумови для проведення інтернаціональної конференції, якою і став Віденський конгрес [2, с. 24–25].

Офіційні зібрання конгресу тривали з 1 листопада 1814 р. до 9 червня 1815 р. Віденський конгрес став одним із найдовших і наймасштабніших міжнародних самітів у світовій історії, адже тривав дев'ять місяців і зібрав понад 450 дипломатів. На конгрес приїхали майже всі європейські монархи, а також численні представники знатних родів Європи. Більшість представників дрібніших держав орієнтувалися на «велику п'ятірку» – Англію, Австрію, Пруссію, Францію, Росію, які відігравали ключову роль у визначенні майбутнього Європи.

Місцем проведення конгресу обрали Відень завдяки його центральному розташуванню в Європі, а також через активну дипломатичну роль Карла Меттерніха, який виступав посередником у переговорах. Основні засідання проходили в будівлі Міністерства закордонних справ Австрії на площі Балльхауптплац. Ключовою установою конгресу була «Комісія чотирьох», яка у січні 1815 р. перетворилася на «Комісію п'яти» з включенням Франції. Також діяла «Комісія восьми», до якої, окрім п'яти головних держав, входили Іспанія, Португалія та Швеція, що мали обмежене право участі в дискусіях. Крім того, існували спеціалізовані комітети, зокрема комітети з територіальних питань (щодо Німеччини, Швейцарії, Генуї, Тоскани тощо) та тематичні комісії (з питань торгівлі, свободи річкового судноплавства, ранжування дипломатичних представників і статистичних підрахунків населення). Вироблення остаточних рішень конгресу здійснювала редакційна комісія [1, с. 1].

Віденський конгрес мав унікальну особливість – за дев'ять місяців його роботи відбулося лише два пленарних засідання: перше 3 листопада 1814 р. при відкритті, а друге – 9 червня 1815 р. під час підписання фінального акту. Конгрес супроводжувався великою кількістю світських заходів, включаючи бали, театральні вистави, прогулянки, що дало підстави князю Шарлю-Жозефу де Ліню назвати його «танцюючим конгресом». Витрати на проведення заходу були значними – за сучасними оцінками, австрійська казна витратила близько ста мільйонів євро.

Через наплив гостей Відень зазнав значних змін. Населення міста, що не перевищувало 250 тисяч осіб, збільшилося на 100 тисяч за рахунок численних делегацій, обслуговуючого персоналу, артистів і музикантів. Для пересування гостей було створено сотні розкішних карет і саней, а для зручності прибуття правителів розробили систему пересадки з великих карет у менші брички. Саме у Відні під час конгресу вперше було впроваджено концепцію єдиного стилю князівського екіпажу [3, с. 90].

Однак за пишнотою балів і урочистостей ховалася напружена дипломатична боротьба. Головними завданнями Віденського конгресу стали перерозподіл європейських територій на користь країн-переможниць, відновлення традиційного феодального ладу через реставрацію монархічних династій, які втратили владу внаслідок наполеонівських завоювань, а також створення гарантій, що унеможливлювали повернення Бонапарта на трон. Формально конгрес було скликано для визначення майбутньої долі Наполеона та розробки механізмів, що унеможливили б подібні загрози у перспективі. Втім, австрійський дипломат і довірений радник Меттерніха, Фрідріх фон Генц, який обіймав посаду генерального секретаря конгресу, ще у лютому 1815 р. зауважив, що пафосні промови про «оновлення європейського порядку», «гарантування довготривалого миру» та «справедливий розподіл сил» були лише ширмою для перерозподілу земель між переможцями [4, с. 199].

Кожна держава прибула до Відня з власними геополітичними амбіціями. Російський імператор Олександр I прагнув забезпечити контроль над герцогством Варшавським і компенсувати територіальні втрати Пруссії шляхом передачі їй Саксонії. Пруссія, у свою чергу, висловлювала претензії на польські території та домагалася приєднання всієї Саксонії. Австрійська імперія прагнула повернути собі володіння, втрачені внаслідок наполеонівських війн, а також запобігти надмірному зміцненню Росії та Пруссії. Великобританія була зацікавлена у збереженні балансу сил на континенті, не допускала надмірного посилення жодної з держав і прагнула відновити монархічний лад у Франції. Франція, представлена талановитим дипломатом Талейраном, намагалася відстояти свої інтереси та не допустити створення антифранцузької коаліції, яка могла б стати перешкодою на шляху її відродження [5].

Під час переговорного процесу не обійшлося без гучних скандалів. Одним із найбільш резонансних став таємний договір, укладений 3 січня 1815 р. між Великобританією, Францією та Австрією. Ця угода була спрямована на блокування намірів Пруссії приєднати Саксонію та перешкоджання подальшим територіальним змінам. Витік інформації про цей альянс викликав хвилю обурення серед інших учасників конгресу, що значно загострило дипломатичне суперництво [1, с. 178–179].

На цьому тлі у березні 1815 року відбувся несподіваний поворот подій – Наполеон, скориставшись загальною напруженістю, висадився у Франції, що дало початок його останньому походу, відомому як «Сто днів». Однак його тріумф був недовгим: поразка при Ватерлоо остаточно вирішила долю імператора, підтвердивши необхідність глобального перегляду європейського порядку.

Віденський конгрес став безпрецедентною подією в історії міжнародної дипломатії, заклавши основи європейської системи безпеки на наступні десятиліття. Віденська система міжнародних відносин сформувала нові принципи дипломатії, які вплинули на подальший розвиток світової політики. Одним із головних її підходів стало прагнення зберігати мир через баланс сил, коли країни, попри розбіжності у геополітичних інтересах, шукали компромісні рішення замість відкритої збройної конфронтації. Незважаючи на значні територіальні, релігійні та економічні суперечності між європейськими державами, механізми, запроваджені у Відні, забезпечили тривалий період відносної стабільності на континенті.

Як один із ключових результатів конгресу виділилось поступове визнання конституційного правління як перспективного політичного устрою. Імператор Олександр I виступав за часткове обмеження абсолютної монархії, а французький король Людовік XVIII, під впливом цих ідей, запровадив у 1814 р. Хартію, яка гарантувала громадянські свободи та юридичну рівність підданих. Цей документ став зразком для інших європейських країн, де згодом почали впроваджуватися подібні ліберальні реформи. Унаслідок цього конституційні акти були прийняті у Великій Британії, Франції, Швеції, Нідерландах та низці інших держав, що сприяло формуванню нового політичного ладу на європейському континенті [2, с. 142].

Рівновага сил, що була наріжним каменем Віденської системи, охоплювала не лише окремі держави, а й міждержавні коаліції. Усі учасники конгресу розуміли важливість підтримання балансу, що сприяло пошуку дипломатичних компромісів у розв'язанні найгостріших міжнародних суперечок XIX ст. Також важливим досягненням стало започаткування практики міжнародних конференцій як механізму мирного врегулювання конфліктів. Саме цей підхід, започаткований у Відні, став основою майбутньої європейської дипломатії. Завдяки концепції балансу сил країни отримали можливість змінювати союзників без порушення загальної системи міжнародних відносин. Хоча анексії та контрибуції залишалися поширеними практиками, їхня мета полягала передусім у збереженні загальної стабільності європейського політичного ландшафту. Водночас введення обмежень на чисельність армій зменшило ризик нових великомасштабних збройних конфліктів.

Ще одним наріжним принципом Віденської системи відзначився принцип легітимності, концепція якого була розроблена французьким дипломатом Шарлем-Морісом де Талейраном ще до початку конгресу. Його основна ідея полягала у тому, що територіальні зміни не можуть відбуватися без згоди законних правителів, а всі відібрані у попередні роки володіння мають бути повернуті їхнім історичним власникам. Ця концепція мала два основні підходи: історичний, що спирався на давність існування певного політичного порядку, і юридичний, який визначав міжнародні договори як головний механізм закріплення кордонів. Принцип легітимності відіграв важливу роль у визначенні політичної карти Європи після наполеонівських війн і сприяв відновленню правлячих династій, які втратили престולי через революційні події [5].

Одним із найзначніших наслідків Віденського конгресу стало територіальне переозначення карти Європи. Процес визначення кордонів тривав із моменту підписання першого Паризького миру та завершився 9 червня 1815 р. ухваленням Заключного акта Конгресу, що складався зі 121 статті. Документ закріпив новий територіальний устрій європейських держав. Ще 1 березня 1814 р. в Шомоні між Великою Британією, Австрією, Пруссією та Росією був укладений союзницький договір, який визначив основні принципи майбутнього територіального розподілу. Відповідно до нього Франція поверталася до кордонів станом на 1 січня 1792 р., втративши всі завоювання революційного та наполеонівського періоду. Велика Британія зберегла свої колоніальні володіння, включно з Мальтою, Цейлоном, Гвіаною та Капською провінцією в Південній Африці [2].

Серед найбільш складних питань Віденського конгресу було так зване польсько-саксонське питання. Олександр I наполягав на включенні герцогства Варшавського до складу Російської імперії, перетворивши його на автономне Царство Польське під власним управлінням. Однак цей план викликав сильний опір з боку Пруссії, Австрії, Великої Британії та Франції, які побоювалися надмірного розширення російського впливу у Східній Європі. У результаті було досягнуто компромісу: більша частина герцогства Варшавського перейшла під контроль Росії, проте Познань відійшла до Пруссії, Східна Галичина залишилася під владою Австрії, а Краків отримав статус вільного міста. Такий підхід дозволив зберегти баланс сил у регіоні та запобігти домінуванню однієї держави над іншими [2, с. 149–152].

Висновки. Таким чином, Віденський конгрес 1814–1815 рр. став поворотним моментом у формуванні нової європейської політичної системи після епохи Наполеонівських війн. Його рішення заклали підґрунтя для відносної стабільності в Європі протягом наступних десятиліть, що отримало назву «Віденська система міжнародних відносин». Завдяки принципам легітимізму, балансу сил та колективної

безпеки, державам вдалося досягти компромісів, зберегти геополітичну рівновагу та запровадити нові підходи до дипломатії. Незважаючи на суперечності й боротьбу інтересів, Віденський конгрес довів ефективність міжнародного співробітництва в розв'язанні глобальних конфліктів. Він став символом відновлення монархічного порядку, але водночас відкрив шлях до поступових ліберальних реформ у багатьох країнах Європи. Саме завдяки цьому історичному форуму був створений прецедент довготривалого мирного співіснування великих держав, який мав глибокий вплив на подальший розвиток світової політики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хижняк І.А. Нова історія міжнародних відносин у системному форматі (1648–1918). Київ. Видавничий дім «Персонал». 2009. 224 с.
2. Feller, Laura J., «Talleyrand at the Congress of Vienna» (1973). *Honors Theses*. <https://scholarship.richmond.edu/honors-theses/315>.
3. Gentz, Friedrich von. Friedrich von Gentz, Defender of the Old Order. <https://www.bard.edu/library/arendt/pdfs/Sweet-FredrichVonGentz.pdf>
4. La Garde-Chambonas. Anecdotal Recollections of the Congress of Vienna. 1814–1815. <https://www.gutenberg.org/cache/epub/54061/pg54061-images.html>
5. Nicolson, Harold. *The Congress of Vienna*. 1945. <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.190437/page/n163/mode/2up>